

УДК 332.33.332.05

Є. С. Лазеба,
аспірант, Полтавська державна аграрна академія

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СВІТОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

E. Lazeba,
PhD candidate, Poltava State Agrarian Academy, Poltava city

KEY ASPECTS USE OF GLOBAL LAND RESOURCES

Земля як основний засіб життя на планеті потребує ефективного використання, відновлення та збереження своїх родючих властивостей. Досліджено основні чинники збільшення дефіциту ґрунту. Виявлено, що в умовах зростання чисельності населення планети з'явилась необхідність у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції. Для визначення основних аспектів використання світових земельних ресурсів проведено аналіз п'яти основних регіонів світу: Європи, Азії, Америки, Африки, Австралії та країн Океанії. Виявлено світову тенденцію зростання площ під органічні продукти. Проаналізовано вітчизняні запаси земельних ресурсів та перспективи їх використання. Вивчено досвід зарубіжних країн щодо використання та збереження земельних ресурсів. Запропоновано шляхи ефективного використання земельних ресурсів в Україні.

Earth as a primary means of life on the planet requires effective use, restoration and preservation of their fertile properties. The basic factors increasing scarcity of soil are investigated. In terms of growth world population there is a need to increase agricultural production is revealed. To identify the main aspects use of the world's land resources in five major regions of the world: Europe, Asia, America, Africa, Australia and Oceania countries are analyzed. The global trend of increasing area under organic products is detected. The national inventories of land resources and the prospects for their use are analyzed. The foreign experience on the use and conservation of land resources is study. Through the effective use of land resources in the Ukraine are offered.

Ключові слова: земельні ресурси, ефективність використання, регіони світу, запаси земельних ресурсів, органічні продукти, генетично модифікована продукція.

Key words: land resources, efficiency, regions of the world, reserves of land resources, organic foods, genetically modified products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Планета Земля має такі економічні ресурси як орні землі, ліси, родовища мінералів, водні та ін., які обмежені у часі та просторі. Таким чином, враховуючи таку обставину, їх ефективне використання є важливим питанням сучасності. При цьому воно має максимально задовольнити матеріальні потреби людства від залучення їх в економічний оборот до збереження та відновлення їхнього стану. Шляхи розв'язання даної проблеми необхідно шукати в залученні у сільськогосподарський оборот придатних для вирощування земель. Натомість малопродуктивні землі потребують вилучення з обороту з метою відтворення і збереження родючості для майбутніх поколінь. Властивість землі є неможливість переміщення її в просторі. Це означає, що ефективне використання земель має відбуватися в тому місці, де вони знаходяться. Саме тому, актуальним є аналіз стану світових земельних угідь та вітчизняних запасів земельних ресурсів, пошук шляхів підвищення ефективності використання земель в Україні на основі світового досвіду.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні питання використання, збереження та відтворення світових земельних ресурсів висвітлено у працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: І.Р. Вебстер, Д. Беккер, Н. Берг, Р. Парке, Д.С. Добряк, Л.Я. Новаковський, А.М. Третьяк, М.М. Федоров та інших.

Науковцями обґрунтовано принципи та методи відтворення земельних ресурсів. Проте проблеми використанням та охорони світових сільськогосподарських угідь як основного джерела продовольства залишаються недостатньо опрацьованими та потребують поглиблених досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Дослідження сучасного стану світових запасів земельних ресурсів та основних аспектів ефективності їх використання.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними джерелами життєздатності та процвітання будь-якої держави є належні йому

Таблиця 1. Структура земельної площі країн Європи, млн га

Структура площі	Роки			2011 р. до 2001 р., %
	2001	2006	2011	
Загальна земельна площа	2213,9	2213,4	2213,3	100,0
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	482,4	475,5	469,9	97,4
з них сільськогосподарські угіддя органічні	х	7,0	10,6	х
рілля	284,2	278,8	276,5	97,3
багаторічні насадження	16,6	16,1	15,6	94,0
луки і пасовища	181,5	180,7	177,8	98,0
ліси	998,8	1001,9	1005,8	100,7
внутрішні води	91,9	92,6	92,7	100,9
загальна площа земель обладнаних для зрошення	26,7	26,2	25,4	95,1

Джерело: розраховано автором за даними [6].

земельні ресурси та населення. Неконтрольоване землекористування є основною причиною деградації та виснаження земельних ресурсів. Вони належать до категорії непереміщуваних та відіграють винятково важливу роль у функціонуванні кожної держави. Адже саме земельні ресурси є однією з головних передумов розвитку сільського господарства.

Основними чинниками збільшення дефіциту ґрунту є:

1. Зростання населення світу (щотижня людей стає більше на 1,5 млн осіб). За даними оцінками експертів ООН, до 2050 року на Землі буде 9,2 млрд людей. Щоб нагодувати всіх, виробництво продовольства необхідно збільшити на 70 %.

2. Зміна клімату у світі. Потепління клімату призведе у майбутньому до зміни розподілу випадання опадів, таким чином деякі регіони страждатимуть від посухи. Водночас у багатьох інших регіонах світу спостерігатиметься збільшення кількості опадів, що призведе до

Таблиця 2. Структура земельної площі країн Азії, млн га

Структура площі	Роки			2011 р. до 2001 р., %
	2001	2006	2011	
Загальна земельна площа	3094,1	3093,8	3093,5	100,0
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	1657,9	1633,2	1633,5	98,5
з них сільськогосподарські угіддя органічні	х	3,0	3,7	х
рілля	482,4	480,7	473,6	98,2
багаторічні насадження	63,0	71,4	80,0	127,0
луки і пасовища	1112,5	1081,1	1080,0	97,1
ліси	573,0	585,7	594,2	103,7
внутрішні води	102,6	103,0	103,0	100,4
загальна площа земель обладнаних для зрошення	202,5	218,8	225,8	111,5

Джерело: розраховано автором за даними [6].

ерозії ґрунту. Через ерозію ґрунтів за останні 40 років близько 30 % орних земель стали неродючими [2].

3. Індустріалізація та урбанізація світу. На думку експертів ФАО, до 2030 року лише для роботи та проживання населення необхідно буде 100 млн га землі. Наприклад, за останні 10 років у Китаї було забетоновано 8 млн сільськогосподарських земель.

4. Конкуренція від поновлювальних джерел енергії. Дедалі більше родючих земель буде використовуватися для обслуговування вітрових та сонячних електростанцій. Вже сьогодні у Німеччині 17 % орних земель використовуються для виробництва відтвореної сировини, тоді як до 2030 року за прогнозами експертів, ця цифра зросте більше чим у два рази.

5. Зменшення прибавки врожайності. Врожайність основних сільськогосподарських культур збільшується повільно або взагалі залишається на колишньому рівні [5].

Всі названі чинники спонукають вчених до необхідності всебічного аналізу ефективного використання світових запасів земель сільськогосподарського призначення.

Для дослідження стану світових земельних угідь нами було розглянуто використання земельних ресурсів у Європі, Азії, Америці, Африці, Австралії та країн Океанії, що представляють собою основні регіони світу. Стосовно ефективності використання землі слід відмітити, що визначити її одним показником неможливо, оскільки ефективність використання землі узагальнює в собі систему показників. Кожен з досліджуваних регіонів має свої особливості ефективності використання земельних ресурсів, які впливають на економічний розвиток регіону та забезпечення продовольчої безпеки.

Вагомі позиції на світовому ринку продовольства займає Європа, що досягається за рахунок наявності великих площ сільськогосподарських угідь (табл. 1).

З наведеної таблиці очевидним є те, що за період 2001—2011 роки значних змін щодо загальної земельної площі країн Європи не відбулося. Натомість, спостерігалися зміни щодо її структури. Так площа ріллі, багаторічних насаджень та лук і пасовищ зменшилася відповідно на 2,7 %, 6 % та 2,0 %. За досліджуваний період відбулося збільшення площ, зайнятих під органічне землеробство. В Європі зосереджено 29% органічних сільськогосподарських площ усього світу. Країнами з найбільшою площею органічних сільськогосподарських земель є Іспанія (1,6 млн га), Італія (1,1 млн га) та Німеччина (1 млн га).

Перспективи розвитку сільського господарства Азії пов'язані з раціональним використанням земельних ресурсів (табл. 2). Негативна тенденція спостерігається щодо скорочення площ сільськогосподарських угідь на 1,5 %, що пов'язано з природно-географічними умовами регіону. За досліджуваний період відбулося збільшення площ багаторічних насаджень на 27,0 %.

Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь в Азії складає 4,0 млн га. Це становить близько 10% органічних сільськогосподарських площ світу. Кількість виробників налічує майже 0,6 млн га, з яких 0,55 млн га знаходяться в Індії. До країн-лідерів за площею належать Китай (1,9 млн га) та Індія (1,1 млн га).

За площею орних земель Америка посідає перше місце у світі. В Америці переважають здебільшого родючі ґрунти, у тому числі чорноземи. Цей чинник у поєднанні з тривалим періодом вегетації, сприятливим температурним режимом, достатньою кількістю опадів створюють надзвичайно сприятливі передумови для розвитку рослинництва та тваринництва. Загальний земельний фонд регіону становить 3889,2 млн га. Сільськогосподарські угіддя займають 1215,1 млн га, з яких рілля близько 30 %. Найбільші масиви сільськогосподарських угідь розташовані в США, Канаді, Мексиці, Бразилії (табл. 3).

В Америці понад 10,2 млн га угідь зайняті під органічне землеробство. За період 2001—2011 роки загальна площа сільськогосподарських органічних угідь збільшилася майже у 2 рази та продовжує розширюватися. Найбільші площі угідь, на яких вирощують органічні продукти знаходяться у США та Бразилії.

Земельні ресурси Африки є значними. Усього оброблюється 20 % земель, придатних для сільського господарства. Однак екстенсивне господарювання і швидке зростання населення призвели до катастрофічної ерозії ґрунтів, яка знижує врожайність культур. Це у свою чергу посилює проблему голоду, дуже актуальну для країн Африки.

За розмірами оброблюваної поверхні в Африці на одного мешканця припадає 0,6 га, що значно випереджає такі аграрні регіони, як Південно-Східна Азія з показником 0,2 га і Латинська Америка — 0,4 га. Хоча відносна природна родючість землі тут невисока, за розрахунками, африканський континент міг би забезпечити продовольством майже 1,5 млрд осіб.

За досліджуваний період відбулися незначні зміни у загальній земельній площі країн Африки. Площа сільськогосподарсь-

Таблиця 3. Структура земельної площі країн Америки, млн га

Структура площі	Роки			2011 р. до 2001 р., %
	2001	2006	2011	
Загальна земельна площа	3890,7	3890,6	3889,2	100,0
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	1192,7	1202,3	1215,1	101,9
з них сільськогосподарські угіддя органічні	x	5,4	10,2	x
рілля	364,7	363,5	371,1	101,8
багаторічні насадження	28,5	27,4	27,7	97,2
луки і пасовища	799,5	811,4	816,4	102,1
ліси	1605,4	1584,0	1566,2	97,6
внутрішні води	164,3	164,4	185,8	113,1
загальна площа земель обладнаних для зрошення	47,0	48,7	49,9	106,2

Джерело: розраховано автором за даними [6].

ких угідь у 2011 році порівняно з 2001 роком збільшилася на 3,4 %. У структурі відбулося збільшення площ ріллі (на 13,5 %) та багаторічних насаджень (на 117,2 %) (табл. 4).

В Африці є майже 1,5 мільйона гектарів сертифікованих органічних сільськогосподарських земель. Це становить близько 3% світових органічних сільськогосподарських земель. Кількість виробників становить 541000. Уганда є країною з найбільшою площею органічних земель (більше 220000 га) і з найбільшою кількістю органічних виробників в Африці.

Австралія та країни Океанії мають значні земельні ресурси, які досить ефективно використовуються. Внутрішні потреби у продовольстві задовольняються власним виробництвом. При 0,3 % світового населення Австралія має 5,8 % земної поверхні. Тому її забезпеченість природно-ресурсним потенціалом у 20 разів вища за середню у світі [4]. Сільське господарство Авст-

Таблиця 4. Структура земельної площі країн Африки, тис. га

Структура площі	Роки			2011 р. до 2001 р., %
	2001	2006	2011	
Загальна земельна площа	2964767	2964767	2964767	100,0
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	1129230	1156494	1169696	103,6
з них сільськогосподарські угіддя органічні	x	1001,0	1433,3	x
рілля	199554	216844	226453	113,5
багаторічні насадження	24815	27442	29090	117,2
луки і пасовища	904861	912208	911393	100,7
ліси	705145	688057	670999	95,2
внутрішні води	67016	67016	68804	102,7
загальна площа земель обладнаних для зрошення	13288	13684	13923	104,8

Джерело: розраховано автором за даними [6].

Таблиця 5. Структура земельної площі Австралії та країн Океанії, тис. га

Структура площі	Роки			2011 р. до 2001 р., %
	2001	2006	2011	
Загальна земельна площа	794,6	794,6	794,6	100,0
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	471,1	446,3	421,0	89,4
з них сільськогосподарські угіддя органічні	x	11,8	12,2	x
рілля	51,3	48,1	48,1	93,8
багаторічні насадження	0,4	0,4	0,5	125,0
луки і пасовища	419,4	397,8	372,4	88,8
ліси	163,0	161,3	156,6	96,1
внутрішні води	6,3	6,3	6,3	100,0
загальна площа земель об'єднаних для зрошення	3,0	3,0	3,2	106,7

Джерело: розраховано автором за даними [6].

ралії характеризується високою товарністю та широким використанням машин. На півночі та у внутрішніх частинах країни сільське господарство екстенсивне, через наявність великих земельних площ, Інтенсивно господарство ведеться переважно у південно-східній та південно-західній частинах (табл. 5).

Наведені дані в таблиці 5 свідчать про те, що за 2001 — 2011 роки значних змін щодо загальної земельної площі Австралії та країн Океанії не відбулося. Натомість відбулися зміни щодо її структури. Так, площа ріллі зменшилася на 6,2 %, лук і пасовищ — на 11,2 %.

Отже, спостерігається світова тенденція до збільшення площ земель під органічні рослини. У свою чергу, збільшення населення світу сприяє зростанню вирощування генетично-модифікованої сільськогосподарської продукції.

Таким чином, можна стверджувати, що одночасно існує дві протилежні тенденції розвит-

Таблиця 6. Структура земельної площі України, тис. га

Структура площі	Роки			2011 р. до 2001 р., %
	2001	2006	2011	
Загальна земельна площа	57935,0	57936,0	57932,0	100,0
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	41385,0	41284,0	41281,0	99,7
з них сільськогосподарські угіддя органічні	x	242,0	270,3	x
рілля	32537,0	32446,0	32499,0	99,9
багаторічні насадження	924,0	899,0	896,0	97,0
луки і пасовища	7924,0	7939,0	7886,0	99,5
ліси	9523,0	9601,0	9731,0	102,2
внутрішні води	2420,0	2419,0	2423,0	100,1
загальна площа земель об'єднаних для зрошення	2330,0	2181,0	2173,0	93,3

Джерело: розраховано автором за даними [6].

ку сільського господарства. Одна полягає у попиті на якісну та безпечну продукцію у розвинених країнах, інша — необхідність подолання голоду у бідних країнах, за рахунок споживання генетично-модифікованих продуктів.

Говорячи про нашу країну, то Україна займає провідне місце серед країн світу, на території яких поширені чорноземи. Чорноземи України займають 27,8 млн га, що становить 8,7% від світових площ чорноземів і є основним фондом отримання рослинницької продукції. На цих ґрунтах вирощується більша частина врожаю зернових культур, цукрового буряка, соняшнику, багаторічних плодкових, ефіроолійних культур в Україні. Чорноземи становлять основну площу сільськогосподарських угідь України — 67,7% (табл. 6).

За досліджуваний період загальна земельна площа України не змінилася. Україна посідає четверте місце у світі та володіє 41,3 млн га сільськогосподарських угідь, з яких 32,5 млн га це рілля. Тобто в нашій країні значний показник розораності.

За підрахунками експертів, за раціональної структури землекористування Україна здатна забезпечити продуктами харчування від 140 до 180 млн осіб на рік [4].

Розглянемо досвід країн щодо використання та збереження земельних ресурсів. У Німеччині встановлений суворий державний контроль за відчуженням ділянок сільськогосподарського призначення. Влада на рівні федеральних земель відповідає за консолідацію господарств і проведення структурної політики: ліквідацію черезсмулля, створення більших за розмірами господарств, краще із суцільним масивом землі, протиерозійні заходи.

Законодавство Франції зорієнтоване на збереження цільового призначення аграрних земель. Так, у сільській місцевості не допускають розвитку поселень міського типу, а будівельні роботи на відповідних угіддях обмежені лише зведенням потрібних для хазайнування споруд.

У США основна частина земельної політики формується на рівні штатів, а всі ухвали окружної та муніципальної влади підлягають затвердженню на вищому рівні. Загалом такий механізм розподілу відповідальності створює умови для проведення єдиної земельної політики в кожному штаті, залежно від його особливостей. Іноземцям не заборонено набувати у власність сільгоспугіддя країни, але в кожному окремому випадку вони повинні повідомляти про це міністра сільського господарства [1].

В Угорщині під час купівлі сільськогосподарських угідь (до 100 га) власник може отримати банківський кредит на 10 років обсягом 70% від вартості землі. Пріоритетне право на придбання земельних ділянок сільгосппризначення надано особам, котрі пов'язані з аграрною діяльністю й мають відповідну освіту [3].

Для боротьби зі спекуляцією ввели обов'язкове використання землі для сільського господарства упродовж п'яти років.

Державний земельний банк Угорщини надає тільки довготермінові кредити (не менш як на п'ять років), а земельний фонд викупує ділянки у громадян, які одержали їх від держави під час приватизації і не бажають на них працювати, або ж заставлені сільськогосподарські угіддя. Фонд має право продавати чи здавати в оренду придбані ним землі особам, які вестимуть ефективне товарне виробництво сільськогосподарської продукції.

В Україні на державному рівні необхідно вжити заходи спрямовані на зниження розораності сільськогосподарських угідь. Для досягнення екологічної оптимізації потрібно вивести з інтенсивного обробітку непридатні для сільськогосподарського використання землі, запровадити нормативи та стандарти землекористування. Необхідно передбачити штрафні санкції за неефективне користування землею та сконцентрувати сільськогосподарське виробництво на кращих землях з точки зору родючості.

ВИСНОВКИ

Таким чином, головною метою світової політики землекористування є оптимальне розподілення земель між різними галузями з метою забезпечення населення планети продовольчими товарами. У зв'язку з різким збільшенням чисельності населення з'являється необхідність у збільшенні виробництва продовольства. Необхідним є пошук інтенсивних напрямів вирішення даних питань. Це можуть бути обмеження витрат енергії, поновлення природних ресурсів, формування стійких агроєкосистем.

Україна ж в свою чергу як аграрний регіон має створити сприятливі умови для сільськогосподарських виробників. Сприятливий інвестиційний клімат, податкові знижки на здійснення господарської діяльності, застосування нових технологій має сприяти збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції. Таким чином, відбудеться формування експортного потенціалу нашої країни.

Література:

1. Баланов С., Іванов О. Зберегти землю. Як створити умови для ефективного використання

сільськогосподарських угідь / С. Баланов, О. Іванов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/19365/PrintView>

2. Боклаг В.А. Зарубіжний досвід у сфері державного управління земельними ресурсами / В.А. Боклаг // Актуальні проблеми державного управління. — 2011. — № 2 (40) — С. 1—7.

3. Бурлака Н.І. Світовий досвід використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення / Н.І. Бурлака // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecnof_2012_9\(1\)_22.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecnof_2012_9(1)_22.pdf)

4. Данкевич В.Є. Особливості використання світових земельних ресурсів / В.Є. Данкевич // Економічний простір. — 2013. — № 74. — С. 15—23.

5. Пропозиція. Наші ґрунти: бажані, під загрозою й охороною. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=3425>

6. FAOSTAT [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/R/RL/E>

References:

1. Balanov, S. and Ivanov, O. (2011), "Save the earth. How to create the conditions for effective use of farmland", available at: <http://tyzhden.ua/Economics/19365/PrintView> (Accessed 30 March 2011).

2. Boklah, V.A. (2011), "Foreign experience in public land management", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2 (40), pp. 1—7.

3. Burlaka, N.I. (2012), "World experience in land use for agricultural purposes", available at: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecnof_2012_9\(1\)_22.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecnof_2012_9(1)_22.pdf) (Accessed 01 September 2012).

4. Dankevich, V.E. (2013), "Features of the world's land resources", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 74, pp. 15—23.

5. Proposal magazine (2014), "Our soils desired, endangered and protected", available at: <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=3425> (Accessed 01 June 2014).

6. FAOSTAT (2014), available at: <http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/R/RL/E> (Accessed 01 June 2014).

Стаття надійшла до редакції 05.06.2014 р.